

Samayabhedo- paracanacakra

คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (1)

เมธี พัทธกษัตริ์ธรรม

Samayabhedoparacanacakra:

คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (1)

เมธี พิทักษ์ธีระธรรม

บทคัดย่อ

คัมภีร์ “สมยเภทปรจนจักร” ได้รับการรจนาโดยพระวสุมิตรผู้เป็นพระเถระในนิกายสรวาสติวาทิน ในปัจจุบันไม่พบต้นฉบับภาษาสันสกฤตหลงเหลือเพียงฉบับแปลภาษาทิเบต และฉบับแปลภาษาจีนอีกสามฉบับ ทางด้านเนื้อหาในคัมภีร์จะกล่าวถึงปีแห่งพุทธปรินิพพาน มูลเหตุแห่งการแตกนิกาย และมติธรรมของนิกายต่าง ๆ คัมภีร์นี้มักจะถูกอ้างเสมอเมื่อมีการถกถึงประเด็นดังกล่าวข้างต้น หากมีการอ้างอิงคัมภีร์ที่ปวงศ คัมภีร์ภิกษุวัตรอุรธกถาที่เป็นคัมภีร์ตัวแทนของฝ่ายทักษิณนิกายเมื่อใด คัมภีร์ “สมยเภทปรจนจักร” ก็เป็นคัมภีร์ตัวแทนของฝ่ายอุตตรนิกายเสมอ

เนื่องจากแวดวงวิชาการพุทธศาสตร์ในประเทศไทยยังขาดงานแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่อยู่ในชั้นปฐมภูมิจากภาษาโบราณต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเล็งเห็นความสำคัญในการแปลคัมภีร์ “สมยเภทปรจนจักร” จากต้นฉบับภาษาทิเบต เป็นภาษาไทย และแสดงเชิงอรรถวิเคราะห์ประกอบ พร้อมเปรียบเทียบกับฉบับแปลจีนอีกสามฉบับเพื่อให้แวดวงวิชาการพุทธศาสตร์ของบ้านเราได้นำข้อมูลจากฝ่ายอื่นมาค้นคว้าวิจัยอย่างรอบด้าน และพิจารณาเปรียบเทียบอย่างรอบคอบในประเด็นต่าง ๆ เพื่อพัฒนาการค้นคว้าวิจัย และยกระดับวงการพุทธศาสตร์ของบ้านเราสู่ระดับสากล

สำหรับบทความฉบับนี้ ผู้เขียนแปลถึง “มูลเหตุแห่งการแตกนิกาย” กล่าวคือสาเหตุในการแตกเป็น นิกายสถวิระ และนิกายมหาสังฆิกะ สำหรับหัวข้ออื่นที่เหลือนั้นจะนำเสนอในโอกาสต่อไป

คำสำคัญ: สมยเภทปรจนจักร, วสุมิตร, ปีแห่งพุทธปรินิพพาน, มูลเหตุแห่งการแตกนิกาย

An Annotated Translation of the *Samayabhedoparacanacakra* into Thai (1)

Maythee PITAKTEERADHAM

Abstract

The *Samayabhedoparacanacakra*, composed by the *Sarvāstivādin* elder *Vasumitra*, exists today in three Chinese and one Tibetan translations.

This text reports important traditions on the date of the Buddha's *Parinirvāṇa*, the date of the first schism and its causes, the different Buddhist sects and their doctrinal principles. If the *Dīpavaṃsa* and *Kathāvatthu-aṭṭhakathā* represent the historical tradition of Southern Buddhism, the *Samayabhedoparacanacakra*, certainly, represents a similar tradition within Northern Buddhism.

Buddhist Studies in Thailand lacks primary sources preserved in Tibetan, Chinese and Sanskrit translation. The present article is the first part of a Thai translation of the *Samayabhedoparacanacakra*, based primarily on the Tibetan version but also in conjunction with a careful comparison of the three Chinese translations. Annotated footnotes are included to help readers understand the text. I hope this series of translations will encourage Thai Buddhist scholars to do their research from a broader perspective, and so hopefully raise the standard their academic work.

In this paper, I translate from the beginning of the text up until the first schism and its causes, i.e. the five points submitted to the Buddhist monastic community by *Mahādeva*, who is criticized, albeit at the cost of splitting the community into two groups, i.e. the *Sthaviras* and *Mahāsāṃghikas*.

Keywords: *Samayabhedoparacanacakra*, *Vasumitra*, Date of the Buddha's *Parinirvāṇa*, First schism.

1. ที่มา

Samayabhedoparacanacakra (สมัยเภทปรจนจักร: SBh)¹ เป็นคัมภีร์ที่ได้รับการรจนาโดย พระวสุมิตริ มีเนื้อหาเกี่ยวกับมูลเหตุแห่งการแตกนิกาย และมติธรรมของนิกายต่าง ๆ ซึ่งนักวิชาการได้นำมาเป็นบรรทัดฐานอ้างอิงสำหรับการศึกษาเพื่อให้ได้ทราบข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ เช่น

ก. ปีแห่งพุทธปรินิพพาน²

ข. มูลเหตุแห่งการแตกนิกาย³, และการแตกกิ่งนิกาย

ค. มติธรรมในนิกายนั้น ๆ⁴

แต่ในปัจจุบันสำหรับการศึกษาค้นคว้าประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ในคัมภีร์ SBh ยังมีความไม่สะดวก เนื่องจากยังไม่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย ดังนั้นเพื่อประโยชน์สำหรับการศึกษาพุทธศาสตร์ในรุ่นต่อ ๆ ไป ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะดำเนินการแปลคัมภีร์ SBh เป็นภาษาไทย โดยใช้ต้นฉบับภาษาทิเบตเป็นหลัก และนำต้นฉบับภาษาจีนมาประกอบการพิจารณาด้วย พร้อมทั้งใส่เชิงอรรถวิเคราะห์สำหรับผู้กระหายใคร่รู้ในการศึกษาค้นคว้าและวิจัย เพื่อให้มีการพัฒนาต่อยอดจากงานชิ้นนี้ อีกทั้งยังเป็นการเปิดทางและกระตุ้นให้มีการศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิในจารีตต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น

ในขณะที่แปลคัมภีร์ SBh ผู้เขียนได้เรียนรู้อย่างมากจากนักวิชาการที่เป็นผู้บุกเบิกในการแปลคัมภีร์นี้ และรู้สึกขอบคุณท่านเหล่านั้นสำหรับความรู้ที่ทำให้ผู้เขียน

¹ อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะเรียกชื่อคัมภีร์นี้ว่า “เภทธรรมมตจักรศาสตร์” ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่า แปลตามชื่อคัมภีร์ “異部宗輪論” (Yi bu zong lun lun) ฉบับจีนของพระเสถียร-จิ่ง(พระถังซำจั๋ง). ดูเพิ่มเติม เสถียร (2544:110) (2543: 133, 229), สิริวัฒน์ (2545: 68).

² Berchert (1995), Yamasaki (2002), Thavavuddho (2003).

³ เสถียร (2544:110-113) (2543: 133-137), สิริวัฒน์ (2545: 68-72).

⁴ เสถียร (2543: 228-385) (2544:193-326).

ได้เห็นมาตรฐานของนักวิชาการรุ่นก่อนที่ได้สร้างไว้ ทั้ง ๆ ที่ในอดีตนั้น เครื่องไม้เครื่องมือที่ช่วยในการค้นคว้ายังมิได้มีความก้าวหน้าดังยุคปัจจุบัน หากงานที่ผู้เขียนกำลังทำอยู่จะมีประโยชน์กับท่านใด ผู้เขียนก็ขอยกคุณความดีทั้งหลายให้กับ “นักวิชาการที่เป็นผู้บุกเบิกเหล่านั้น” ส่วนความผิดพลาดใดที่มีอยู่ในงานชิ้นนี้ ผู้เขียนขออภัยรับไว้พร้อมคำชี้แนะ เพื่อปรับปรุงให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นไป

2. คัมภีร์ SBh

สำหรับต้นฉบับเดิมของคัมภีร์ SBh นั้น นักวิชาการสันนิษฐานว่า น่าจะสูญหายไปแล้ว และในปัจจุบันก็ยังไม่สามารถค้นพบฉบับคัดลอกที่เป็นภาษาอินเดียเดิมได้ แต่ยังมีโชคดีที่ในสมัยก่อนมีผู้แปลคัมภีร์ SBh ออกมาเป็นฉบับภาษาจีนถึง 3 ส่วน และยังมีฉบับภาษาทิเบตที่หลงเหลือมาถึงปัจจุบันอีกด้วย กล่าวคือ

ฉบับภาษาจีน

1. ชื่อภาษาจีน 異部宗輪論 (Yi bu zong lun lun) แปลโดยพระเสวียนจั้ง (玄奘)⁵
2. ชื่อภาษาจีน 部執異論 (Bu zhi yi lun)⁶ แปลโดยพระปรมาจารย์ (Paramārtha, 真谛)

⁵ 異部宗輪論一卷見翻經圖世友造第三出與十八部論部異執論並同本龍朔二年七月十四日於玉華寺慶福殿譯沙門大乘基筆受 (T55: 0557b⁵⁻⁶).

แปลเฉพาะที่ขีดเส้นใต้

異部宗輪論 หนึ่งผูก เข้าใจ[ว่า]เป็นงานแปลคัมภีร์ [SBh] ที่รจนาโดยพระวสุมิตรออกมา[เป็นภาษาจีนมีชื่อคัมภีร์ว่า “異部宗輪論” เป็นสำนวน]ลำดับที่ 3 ต่อจาก[คัมภีร์] 十八部論 [ที่เป็นสำนวนแรก และคัมภีร์] 部執異論 [ที่เป็นสำนวนลำดับที่สอง โดยทั้งหมดเป็นงานแปล] คัมภีร์ [SBh] เช่นเดียวกัน ณ วันที่ 14 เดือน 7 ปีที่ 2 ของ Lung Shuo (龍朔) (ราชวงศ์ถัง, 2 กันยายน ค.ศ. 662?) ที่วัด Yu hua (玉華寺).....

⁶ ชื่อของคัมภีร์ 部執異論 เกิดความสับสนในการบันทึกเป็นอย่างมาก กล่าวคือ มีทั้ง

3. ชื่อภาษาจีน 十八部論 (*Shiba bu lun*)

สำหรับคัมภีร์ 十八部論 (*Shiba bu lun*) นี้มีข้อกังขาอยู่มาก ตามพระไตรปิฎกจีนชื่อผู้แปลคือ พระปรมารณะ แต่นักวิชาการหลายท่านกลับมีความเห็นแย้งว่า “ผู้แปลคือท่านกุมารชีพ”⁷

Masuda (1925: 5-6) ได้ปฏิเสธความเห็นทั้งสองฝ่ายข้างต้น โดยกล่าวว่า ไม่ใช่ทั้งพระปรมารณะและท่านกุมารชีพ และเสนอคำตอบที่เป็นทางเลือกใหม่คือ คัมภีร์นี้

ชื่อ 執部異論, 執異部論 และ 部異執論 แต่ผู้เขียนขอใช้ชื่อคัมภีร์ 部執異論 ตามฉบับไทโชชินชูโตโชเคียว (ถัดจากนี้ไป จะขอใช้อักษรย่อคือ T)

นอกเหนือจากนี้ ยังมีรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ที่ทำการแปลดังนี้ Jingmai (靖邁) กล่าวว่าได้ทำการแปลที่วัด Zhizhi (制旨寺. T55:364c¹⁹-365a⁵) และ Minquan (明詮) กล่าวว่าได้ทำการแปลที่วัด Zhizhi และวัด Wangyuan (王園寺. T55: 435b²⁰⁻²¹) ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Radich (2012: 43-44, 75)

⁷ Lamotte (1988: 275) กล่าวว่า เป็นงานแปลของท่านกุมารชีพ แต่คล้ายว่า ยังมีข้อกังขาอยู่ โดยมีการใส่เครื่องหมายคำถามกำกับไว้ และใน Lamotte (1988: 530) อีกเช่นเดียวกัน ได้อ้างถึงบทความของ Demiéville (1924: 48 เซึ่งอรรถลำดับที่ 1) ที่กล่าวว่า เป็นงานแปลของท่านกุมารชีพ. แม้ Deeg (2012: 138) ก็มีความคิดเห็นไม่แตกต่างจาก Lamotte และคล้ายอ้างมาจาก Demiéville (1973: 81(15)) อีกทั้งยังพบว่า มี Demiéville (1924) ในบรรณานุกรมด้วยเช่นกัน อนึ่ง ในส่วนท้ายคัมภีร์ 十八部論 (*Shiba bu lun*) มีบทวิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องผู้รจนาคัมภีร์อยู่ดังนี้

按此論者宋藏中錯重寫。彼部異執論。名爲十八部論故今取此國本爲正。開元錄云右十八部論群錄並云。梁代三藏眞諦所譯。今詳眞諦三藏已譯十八部論。不合更譯部異執論。其十八部論初首引文殊問 經分別部品。後次云羅什法師集後方是論。若是羅什所翻。秦時未有文殊問經。不合引之置於初也。或可準別錄中文殊問經編爲失譯。秦時引證此亦無疑。若是眞諦再譯。論中子注不合有秦言之字。詳其文理多是秦時羅什譯出。諸錄脫編致有疑焉。其眞諦十八部疏。即部異執疏是雖有斯理未敢指南。後諸博聞請求實錄。(T49: 19c¹⁶⁻²⁸)

ได้รับการแปลในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้แปล⁸

ไม่เพียงแค่นั้น ประเด็นมีความซับซ้อนมากขึ้นไปอีก เมื่อคัมภีร์อรรถาธิบาย SBh ถูกระบุว่า เป็นงานประพันธ์ของพระปรมารละ กล่าวคือ

ก. คัมภีร์ 十八部論疏 (*Shiba bu lun shu*) ที่คล้ายเป็นคัมภีร์อรรถาธิบาย 十八部論⁹ แต่ว่าได้สูญหายไป¹⁰

ข. คัมภีร์ 部執論疏 (*Buzhi lun lun*) ที่คล้ายเป็นคัมภีร์อรรถาธิบายคัมภีร์ 部執異論 ถูกระบุว่าเป็นของพระปรมารละ¹¹ แต่ว่าได้สูญหายไป

ในประเด็นของเรื่องคัมภีร์อรรถาธิบาย SBh ทั้งสองนี้ Funayama (2005)(2008) กล่าวไว้คล้ายกับเป็นคัมภีร์เดียวกัน เพียงแต่เรียกชื่อต่างกัน¹²

⁸ Masuda (1925: 5-6). คำว่า “Ch’in dynasty (352-431 A.D.)” ตามที่ Masuda ได้กล่าวไว้ ควรจะเป็น “ราชวงศ์จิ้นตะวันออก”

⁹ T55: 273a²⁸-274a⁹.

¹⁰ Radich (2012: 76-78).

¹¹ 眞諦三藏部執論疏第二卷云 (T45: 268b²⁰⁻²¹), 眞諦三藏部執論疏第一卷云 (T65: 353b²).

¹² ในคัมภีร์ 法華義疏 (*Fahua yi shu*) ได้กล่าวถึงคัมภีร์ 十八部論疏 ที่อธิบายชื่อของพระกัสสปะ (Skt. Kāśyapa) ดังนี้

十八部論疏云。具足應云迦葉波。迦葉此云光。波此云飲。合而言之故云飲光。飲是其姓。上古仙人名為飲光。以此仙人有光明能飲諸光令不復現。今此迦葉是飲光仙人種。即以飲光為姓。從姓立名稱飲光也。(T34: 459b⁵⁻⁹)

จากข้างต้นคัมภีร์ 十八部論疏 ได้อรรถาธิบายคำว่า 迦葉波 (Jiashebo) และแปลเป็นภาษาจีนว่า 飲光 (Yinguang) ซึ่งคำว่า 飲光 นี้ตรงกับคำศัพท์เดียวกันที่ปรากฏในคัมภีร์ 部執異論 ไม่ใช่คัมภีร์ 十八部論

ลำดับต่อมาคัมภีร์ 法華義疏 ได้กล่าวถึง พระปรมารละ ที่อธิบายคำว่า 目連 (Mulian; Pāli: Moggallāna, Skt. Maudgalyāna) ดังนี้

ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น มีประเด็นที่ผู้เขียนยังมีความกังขาอยู่หลายประเด็น กล่าวคือ

1. หากพระปรมาจารย์เป็นผู้แปลคัมภีร์ 十八部論 และคัมภีร์ 部執異論 เพราะเหตุใด จึงต้องแปลออกมาถึง 2 ส่วนวน และยังมีคัมภีร์อรรถาธิบายทั้งสอง คัมภีร์คือ คัมภีร์ 十八部論疏 และคัมภีร์ 部執論疏 โดยระบุว่าเป็นงานประพันธ์ของพระปรมาจารย์

2. หากคัมภีร์ 十八部論 เป็นงานแปลของท่านกุมารสีปออย่างที่ท่านวิชาการบางท่านเสนอไว้ จะก่อให้เกิดคำถามชวนให้โต้เถียงคือ เพราะเหตุใด ผลงานแปลของท่านกุมารสีปอชิ้นนี้ ยังมีความบกพร่องอยู่อย่างมาก ไม่สมกับที่ได้รับการยกย่องว่า เป็นหนึ่งใน “สี่นักแปลผู้ยิ่งใหญ่”¹³ ทำให้เกิดข้อกังขาว่า คัมภีร์ 十八部論 เป็นผลงานแปลของท่านกุมารสีปอจริงหรือไม่ แต่หากพิจารณาในแง่ดี งานแปลฉบับนี้อาจเป็นผลงานลำดับ

眞諦三藏云。應言勿伽羅。勿伽者此言胡豆。即綠色豆。羅此云受。合而爲言應言受胡豆。蓋是其姓。上古有仙人名勿伽羅。不食一切物唯食此豆故名受胡豆。其是仙人種故以爲名也。(T34: 459c¹⁰⁻¹⁴)

คำว่า 勿伽羅 ที่ได้รับการอธิบายโดยพระปรมาจารย์ที่ปรากฏในคัมภีร์ 法華義疏 นี้ ตรงกับคำศัพท์เดียวกันที่ปรากฏในคัมภีร์ 部執異論 ของพระปรมาจารย์เช่นเดียวกันกับตัวอย่างการอธิบายชื่อของพระกัสสปะข้างต้น

ประเด็นจากข้อมูลข้างต้นคือคัมภีร์ 十八部論疏 เป็นงานรจนาของพระปรมาจารย์หรือไม่ Funayama (2005)(2008) มีความเห็นว่า ในข้อมูลที่ยกมาจากคัมภีร์ 法華義疏 ทั้งสองที่นี้เป็นลักษณะการอรรถาธิบายของพระปรมาจารย์ และกล่าวว่า คัมภีร์ “十八部論疏 also known as the 部執論疏 (Buzhi lun lun)” ซึ่งคล้ายกับมีความเห็นว่า เป็นคัมภีร์เดียวกัน แต่ในขณะนี้ก็ยังไม่มีความหลักฐานที่ยืนยันชัดเจนตามที่ Funayama ได้กล่าวไว้

¹³ “สี่นักแปลผู้ยิ่งใหญ่”(四大翻譯家, 四大訳経家, 四大訳師) ได้แก่ ท่านกุมารสีปอ (鳩摩羅什) แห่งสมัยจิ้นตะวันออก ท่านปรมาจารย์ (眞諦) แห่งสมัยเฉิน (陳) แห่งยุคเหนือใต้ พระเสวียนจั้ง (玄奘) แห่งสมัยถัง และท่านอโนมะวัชร (不空) หรือในบางที่กล่าวว่าท่านอี้จิง (義淨)

ต้น ๆ ของท่านที่ทักษะด้านการแปลอยู่ในช่วงกำลังพัฒนา และหากพิจารณาในแง่ภาษา ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ต้นฉบับของคัมภีร์ 十八部論 ไม่ใช่ภาษาสันสกฤตแบบแผน แต่เป็นภาษาในตระกูลปรากฤต ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า มีความเกี่ยวเนื่องกับท่านกุมารชีพ เพราะอาจารย์ของท่านกุมารชีพคือ พระพุทธยศ (仏陀耶舎)¹⁴ ได้ทรงจำคัมภีร์ เช่น **พระวินัยของนิกายธรรมคุปตกะ** (四分律), **คัมภีร์ทีรฆาคมะ** (Dīrghāgama, 長阿含經)¹⁵ และถ่ายทอดให้พระ 仏念 (Fo nian) แปลเป็นภาษาจีนโบราณออกมา¹⁶ ซึ่งมี นักวิชาการสันนิษฐานว่า **พระวินัยของนิกายธรรมคุปตกะ** และ**คัมภีร์ทีรฆาคมะ**เป็น

เป็น “สื่อนักแปลผู้ยิ่งใหญ่” ที่ได้รับการยกย่องในประวัติศาสตร์งานแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศจีน เราพบศัพท์คำยกย่องนี้ในสารานุกรมพุทธศาสนาฉบับภาษาญี่ปุ่น (望月信亨『仏教大辞典』, 『密教大辞典』) และฉบับของไต้หวัน (佛光大辞典) แต่ไม่พบหลักฐานคำว่า “สื่อนักแปลผู้ยิ่งใหญ่” นี้ในคัมภีร์ปฐมภูมิใด ๆ (Funayama 2014: 52).

¹⁴ ตามที่คัมภีร์ 出三蔵記集 ได้บันทึกไว้ พระพุทธยศเป็นผู้ที่กำเนิดในวรรณะพราหมณ์ ณ แคว้นกัศมีระ-คันทาระ (罽賓) เมื่ออายุได้สิบสามปี ก็เข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ พออายุได้ยี่สิบเจ็ดปี จึงเข้ารับการอุปสมบท หลังจากนั้นได้ออกเดินทางไปยังแคว้น 沙勒 รับหน้าที่เป็นพระครูผู้ให้การศึกษาดังครีขทายาทแห่งแคว้นนี้ และในแคว้นนี้เอง ท่านได้พบกับท่านกุมารชีพ และได้รับท่านกุมารชีพเป็นศิษย์ หลังจากนั้นได้ออกเดินทางไปยัง 姑臧 และเข้าสู่ฉางอาน (長安) เมื่อปี ค.ศ. 408 ต่อจากนั้นได้ร่วมกับท่าน 仏念 (Fo nian) แปล**พระวินัยของนิกายธรรมคุปตกะ** (四分律), **คัมภีร์ทีรฆาคมะ** (Dīrghāgama, 長阿含經) จนเสร็จสิ้นแล้วในปี 413 จึงเดินทางกลับมาตุภูมิที่ แคว้นกัศมีระ-คันทาระ (Karashima 1994: 6-7)

¹⁵ **คัมภีร์ทีรฆาคมะ** (Dīrghāgama, 長阿含經) ตรงกับคัมภีร์บาลีคือ ทีฆนิกาย (Dīgha-nikāya) สำหรับคัมภีร์**ทีรฆาคมะ**ฉบับภาษาจีนนี้ (長阿含經) ได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นคัมภีร์ของนิกายธรรมคุปตกะ โครงสร้างคัมภีร์แบ่งออกเป็นสี่ภาค* หากเปรียบเทียบกับฉบับบาลีตาม “ชื่อพระสูตร” และในอุททาน (uddāna) ของคัมภีร์ฝ่าย[มูล]สรวาสติวาทิน สามารถสรุปได้ดังนี้

คัมภีร์ที่รหาคณะ (長阿含經) นิกายธรรมคูปตะกะ	คัมภีร์ที่หมินกาย[บาลี] เถรวาท (วิภังคชาทินฝ่ายใต้)	คัมภีร์ที่รหาคณะ นิกาย[มูล]สรวาสติวาทิน
	I: สิลขันธวรรค, II: มหาวรรค, III: ปาฏิกวรรค	I:ṣaṭṣūtrakanipāta, II: yuga- nipāta, III: śīlaskandhanipāta
1. 第一分		
1. 大本經	II:14 Mahāpadāna-suttanta	I:5.*Mahāvadāna
2. 遊行經	II:16 Mahāparinibbāna-suttanta	I:6.*Mahāparinirvāṇa
3. 典尊經	II:19 Mahāgovinda-suttanta	II:14. Govinda
4. 閼尼沙經	II:18 Janavasabha-suttanta	II:13. Jinayabha [SHT IV: Janarṣabha]
2. 第二分		
5. 小緣經	III:27 Aggañña-suttanta	
6. 轉輪聖王修行經	III:26 Cakkavattisīhanāda-sut- tanta	
7. 弊宿經	II:23 Pāyasi-suttanta	
8. 散陀那經	III:25 Udumbarrikasīhanā- da-suttanta	
9. 衆集經	III:33 Saṅgīti-suttanta	I:3.*Saṅgīti
10. 十上經	III:34 Dasuttara-suttanta	I:4.*Daśottara
11. 增一經		
12. 三聚經		
13. 大緣方便經	II:15 Mahānidāna-suttanta	
14. 釈提桓因問經	II:21 Sakkapañha-suttanta	
15. 阿菟夷經	III:24 Pāṭika-suttanta	II:9. Bhārgava
16. 善生經	III:31 Siṅgālovāda-suttanta	
17. 清淨經	III:29 Pāsādika-suttanta	II:16.[Prasādanīya]
18. 自歡喜經	III:28 Sampasādanīya-suttanta	II:15. Prāsādikaḥ
19. 大会經	II:20 Mahāsamaya-suttanta	II:24. Mahāsamāja
3. 第三分		
20. 阿摩昼經	I:3 Ambaṭṭha-suttanta	III:35. Ambāṣṭha [Ambāṣṭa]

21. 梵動經	I:1 Brahmajāla-suttanta	III:47. Brahmajāla
22. 種德經	I:4 Soṇadaṇḍa-suttanta	III:33. Śoṇatāṇḍya [Śoṇatāṇṭhya, Śoṇatāṇḍya]
23. 究羅檀頭經	I:5 Kūṭadanta-suttanta	III:34. Kūṭatāṇḍya [Kūṭatāṇṭhya]
24. 堅固經	I:11 Kevaṭṭa-suttanta	III:29. Kaivartin [Kevarta, Kevartin]
25. 偈形梵志經	I:8 Kassapaśihanāda-suttanta	III:46. Kāśyapa
26. 三明經	I:13 Tevijja-suttanta	III:45. Vāsiṣṭha
27. 沙門果經	I:2 Sāmaññaphala-suttanta	III:44. Rājā
28. 布吒婆樓經	I:9 Poṭṭhapāda-suttanta	III:36. Prṣṭhapāla [Prṣṭapā[- da], Prṣṭapā[la]]
29. 露遮經	I:12 Lohicca-suttanta	III:27. Lohitya I [Lokecca]
4. 第四分		
30. 世記經		

จากข้างต้นเป็นการเปรียบเทียบตาม “ชื่อพระสูตร” เท่านั้น ในรายละเอียดสามารถศึกษาหรือทำการค้นคว้าได้ที่เว็บไซต์ www.suttacentral.net

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับคัมภีร์**ทริสมาคมะ**ของ[มูล]สรวาสติวาทินศึกษาได้จาก Hartmann (2004: 119-137) ข้อมูลเกี่ยวกับ 長阿含經 ศึกษาได้จาก Saigusa et al. (1993: 7-64) สำหรับคำว่า Dīrghāgama ปิรวรรตเป็นอักษรไทยคือ “ทีรฆอาคม” บ้าง “ทีรฆาคมะ” บ้าง แต่ทั้งหมดมีความหมายเดียวกัน ในกรณีนี้ผู้เขียนขอใช้คำว่า **ทริสมาคมะ** เพื่อหลีกเลี่ยงความเข้าใจผิดในความหมายภาษาไทยของคำว่า “อาคม” ที่ใช้กันอยู่ปัจจุบัน

¹⁶ 請罽賓三藏沙門佛陀耶舍。出律藏四分四十卷。十四年訖。十五年 * 歲昭陽奮若。出此長阿含訖。涼州沙門佛念為譯。(T55: 63c¹⁴⁻¹⁶); 并出長阿含經。減百萬言。涼州沙門竺佛念譯為秦言。(T55: 102c¹³⁻¹⁴). Karashima (1994: 6; เชิงอรรถลำดับที่ 2 แต่ข้อมูลในเชิงอรรถนี้มีการอ้างอิงที่คลาดเคลื่อน สมควรแก้ไข โดยเปลี่ยนจาก (大正55, 63b-c) เป็น (大正55, 63c) เพื่อให้ถูกต้องตรงกับข้อมูลที่ได้อ้างอิงมา)

ภาษาในตระกูลปรากฏที่เรียกว่าภาษา “คานธารี”¹⁷

แต่อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเพียงข้อมูลที่เป็นภาพกว้างของบันทึกต่าง ๆ ของคนรุ่นต่อ ๆ มา แต่ยังขาดงานวิจัยเชิงลึกคือ การค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับการแปลงงานของท่านกุมารชีพและพระปรมาจารย์ และนำสำนวนทั้งสองฝ่ายมาเปรียบเทียบกับคัมภีร์ 十八部論 ซึ่งผู้เขียนคาดหวังว่า จะมีงานวิจัยประเภทนี้ออกมาในอนาคต

ฉบับภาษาทิเบต

4. གཙུང་ལུགས་ཀྱི་བྱེ་བྲག་བཟོད་པའི་འཕྲིན་ལོ་པ་ (gzhung lugs kyi bye brag bkod pa'i 'khor lo) แปลโดยท่านธรรมมาร และท่าน bzang skyong¹⁸

3. ผู้ประพันธ์

ผู้รจนาคัมภีร์ SBh คือ พระวสุมิตร ซึ่งในกลุ่มคัมภีร์ของฝ่ายสรวาสติวาทินจะปรากฏชื่อของท่านอยู่บ่อยครั้ง เกี่ยวกับเรื่องนี้ Yamada (1959) ได้รวบรวมข้อมูลอย่างละเอียดเกี่ยวกับพระวสุมิตรที่มีชื่อปรากฏอยู่คัมภีร์ต่าง ๆ สามารถเรียบเรียงได้ดังนี้

¹⁷ Bernhard (1970), Hinüber (1989: 354), Karashima (1994: 6). ยิ่งไปกว่านั้น Karashima (1994: 49-52) ได้ทำการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับภาษาในคัมภีร์**ทีรมาคมะ**อย่างละเอียดพบว่า นอกเหนือจากลักษณะภาษาทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียแล้ว ก็ยังมีภาษาถิ่นภาษาเชิงสันสกฤต ภาษาปรากฏต ผสมปนเป็นกัน แต่เราอาจยอมรับว่า เป็น “ภาษาคานธารี” ได้ใน “ความหมายกว้าง” อนึ่ง “ภาษาคานธารี” ในความหมายกว้าง ที่สันนิษฐานว่า เป็นภาษาของคัมภีร์**ทีรมาคมะ**นี้ จะต่างกับภาษาคานธารีในศิลาจารึกทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย

¹⁸ Lamotte (1988: 530), Masuda (1925: 6) กล่าวว่า ผู้แปลคือ ท่านธรรมมาร แต่ในต้นฉบับโบราณทั้งฉบับ Peking, Derge ได้บันทึกดังที่ Teramoto (1974: 84) แปลไว้คือ “พระอินเดียที่ทรงวิญญานว่า ธรรมมาร ร่วมกับสมณะนักแปลนามว่า bzang skyong” (印度戒師法蔵と、翻譯官沙門ザンチョンとの共譯して充刊なり)

ก. พระวสุมิตรในฐานะที่เป็นอาจารย์ในฝ่ายพระอภิธรรม

1. ผู้อยู่ในสมัยสังคายนาฝ่ายสรวาสติวาทิน และร่วมรจนาคัมภีร์อภิธรรม
มหาวิภาษา (*Mahāvibhāṣā*)¹⁹
2. ผู้เป็นหนึ่งในสี่อาจารย์ใหญ่ของฝ่ายไวยาษิกะ²⁰

¹⁹ ตามคัมภีร์ที่ได้อ้างถึงดังนี้

1. 大唐西域記

其王是時與諸羅漢自彼而至建立伽藍結集三藏。欲作毘婆沙論。是時尊者世友戶外納衣。諸阿羅漢謂世友曰。結使未除淨議乖謬。爾宜遠迹勿居此也。世友曰。諸賢於法無疑。代佛施化。方集大義欲製正論。我雖不敏粗達微言...(T51: 886c^{18ff.})

2. 大唐大慈恩寺三藏法師傳

其後健陀羅國迦膩色迦王。如來滅後第四百年。因脇尊者請諸聖衆內窮三藏外達五明者。得四百九十九人。及尊者世友合五百賢聖。於此結集三藏。先造十萬頌鄔波第鑠論舊曰優波提舍訛也。釋素旦纘藏舊曰修多羅訛也。次造十萬頌毘奈耶毘婆沙論。釋毘奈耶藏舊曰毘耶訛也。次造十萬頌阿毘達磨毘婆沙論。釋阿毘達磨藏或曰阿毘曇訛也凡三十萬頌。九十六萬言。(T50: 231b²³-c²)

²⁰ ตามคัมภีร์ที่ได้อ้างถึงดังนี้

1. 阿毘曇毘婆沙論

問曰。何者是。薩婆多中四大論師。第一名達摩多羅。第二名瞿沙。第三名和須蜜。第四名佛陀提婆。(T28: 295c²⁹-296a²)

3. ผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรม**ประกรณปาทะ** (*Prakaraṇapāṭha*)²¹

4. ผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรม**ธาทูกาย** (*Dhātukāya*) แต่ในคัมภีร์อภิธรรม
โกศวยาขยา (*Abhidharmakośavyākhyā*, ถัดจากนี้ไปจะเรียกเป็นคำย่อคือ AKV)
ฉบับสันสกฤตกล่าวว่า**เป็นพระที่ชื่อ ปุรณะ**(Pūrṇa)²²

5. ผู้รจนาคัมภีร์**ปริปะจชา** (*Paripṛcchā*)²³

2. 阿毘達磨大毘婆沙論

說一切有部有四大論師。各別建立二世有異。謂尊者法救說類有異。尊者妙音說相有異。尊者世友說位有異。尊者覺天說待有異。(T27:396a¹³⁻¹⁶)

²¹ ตามคัมภีร์ที่ได้อ้างถึงดังนี้

1. 大唐西域記

即伐蘇蜜旦羅唐言世友。舊曰和須蜜多訛也。論師於此製衆事分阿毘達磨論。(T51: 881a¹⁵⁻¹⁶)

2. 俱舍論記

筏蘇密多羅。造品類足論。六千頌即是舊衆事分阿毘曇也。(T41: 8c³⁻⁴)

²² ตามคัมภีร์ที่ได้อ้างถึงดังนี้

1. 阿毘達磨界身足論

阿毘達磨界身足論卷上 尊者世友造 (T26: 614b⁶⁻⁷)

2. 俱舍論記

筏蘇密多羅。造品類足論。六千頌即是舊衆事分阿毘曇也。
又造界身足論。(T41: 8c³⁻⁵)

3. dhātukāyasya Pūrṇaḥ. (AKV: 11²⁸⁻²⁹)

²³ ในคัมภีร์อภิธรรม**โกศภายะ** *Abhidharmakośabhāṣya* (AKBh) ที่รจนาโดยพระ
วสุพันธ์ุ กล่าวไว้ดังนี้

6. ผู้รจนาคัมภีร์**ปัญจวัสตูกะ** (*Pañcavastuka*)²⁴

7. ผู้เป็นพระภิกษุอาจารย์ที่ถูกอ้างถึงใน AKV และได้รับการยกย่องพร้อมกับพระคุณมตี²⁵

bhadantavasumitras tvāha *paripṛcchāyām* yasyācittikā nirodhasamāpattis tasyaiṣa doṣaḥ, mama tu sacittikā samāpattiḥ iti. (AKBh: 72²⁴⁻²⁵)

真: 大德婆須蜜多羅。於問中說。若人執滅心定無心。此人則有如此失。我今執滅心定有心。

玄: 尊者世友問論中說。若執滅定。全無有心。可有此過。我說滅定。猶有細心。故無此失。

แปล: ใน **ปริปถจนา** ผู้มีคุณวสุมิตรกล่าวว่า “สำหรับผู้ใด[ที่พิจารณาว่า] นิโรธสมาบัติไม่มีจิตสำหรับผู้นั้น[ความคิด]นี้ไม่ถูกต้อง แต่สำหรับเรา(วสุมิตร) แล้ว [นิโรธ]สมาบัติมีจิต[ที่ละเอียดสุขุม]”

ใน AKV ได้อรรถาธิบายคำว่า *paripṛcchāyām* ไว้ดังนี้

Paripṛcchāyām iti. Paripṛcchā-nāma-śāstraṃ kṛtiḥ sthavira-Vasumitrasya. AKV: 167²¹)

แปล: คำว่า “ใน **ปริปถจนา**” [หมายถึง] ศาสตร์ที่ชื่อว่า **ปริปถจนา** ได้รับการรจนาโดย สถวีระ(พระเถระ)วสุมิตร

²⁴ *Paripṛcchāyām* iti. Paripṛcchā-nāma-śāstraṃ kṛtiḥ sthavira-Vasumitrasya. sa tasyām āha. Pañcavastuk’ādīny api hi tasya[Wogihara: tasaya?] samti śāstrāṇi. (AKV: 167²¹⁻²³)

แปล: [คำว่า] ใน **ปริปถจนา** [หมายถึง] ศาสตร์ที่ชื่อว่า **ปริปถจนา** ได้รับการรจนาโดย สถวีระ(พระเถระ)วสุมิตร ท่านกล่าว[ประเด็นนี้]แล้วใน [คัมภีร์ **ปริปถจนา**]นั้น ศาสตร์ทั้งหลายที่มี **ปัญจวัสตูกะ** เป็นต้น ก็เป็น[คัมภีร์ที่ได้รับการรจนา]โดยท่าน[วสุมิตร]

²⁵ T50: 231b.

8. ผู้เป็นพระอาจารย์ของฝ่ายสรวาสติวาทินในสมัยของพระเสวียนจั้งไปเยือนอินเดีย

ข. พระวสุมิตรที่เป็นพระโพธิสัตว์

9. พระวสุมิตรในคัมภีร์ 尊婆須蜜菩薩所集論²⁶

10. พระวสุมิตรผู้รจนาคัมภีร์สมยเภทปรจนจักร

11. พระวสุมิตรที่อยู่ในบัญญัติรายชื่อพระของนิกายสัพพตตะ(สรวาสติวาทิน)²⁷

ค. พระวสุมิตรที่อยู่ในฝ่าย Dārṣṭāntika²⁸

12. พระวสุมิตรในคัมภีร์ 達摩多羅禪經²⁹

13. พระวสุมิตรในคัมภีร์ 惟日雜難經³⁰

14. พระวสุมิตรในคัมภีร์ 師子月佛本生經³¹

²⁶ T28: 721ff.

²⁷ ในคัมภีร์ 出三藏記集 (T55: 89a²³) หัวข้อ 薩婆多部記目錄序第六 กล่าวไว้ดังนี้ 婆須蜜菩薩第八

²⁸ เกี่ยวกับ 'Dārṣṭāntika' Przyluski (1940) มีความเห็นว่า Dārṣṭāntika เป็นชื่อของนิกาย Sautrāntika อีกชื่อหนึ่งที่ถูกเรียกจากนิกายอื่นโดยมีความหมายในเชิงดูหมิ่นเหยียดหยาม Kato (1989: 69) ได้สนับสนุนความคิดเห็นนี้ แต่ Harada (1988: 97, 2006), Honjō (1992: 150) และ Chou (2006) ไม่เห็นด้วยกับ Przyluski และ Kato

²⁹ 佛滅度後尊者大迦葉。尊者阿難。尊者末田地。尊者舍那婆斯。尊者優波崛。尊者婆須蜜。尊者僧伽羅叉。尊者達摩多羅。乃至尊者不若蜜多羅。諸持法者以此慧燈次第傳授。我今如其所聞而說是義。(T15: 301c⁶⁻¹⁰)

³⁰ T17: 609a²

³¹ T3: 443c²⁴

จากข้างต้น พระวสุมิตรที่เกี่ยวข้องกับบทความนี้คือ พระวสุมิตรในลำดับที่ 10 ซึ่ง Yamada ได้วิจารณ์ถึงพระวสุมิตรผู้นี้ว่า ท่านรจนาคัมภีร์ SBh เพียงแค่ในส่วนของเนื้อหา แต่ในส่วนของ “ปณามคาถา” อาจจะไม่ใช่ท่านเขียนเพราะว่า มีคาถาที่สรรเสริญคุณของท่านปรากฏอยู่³² และคัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ของฝ่ายสรวาสติวาทิน ดังนั้น หากกล่าวถึงพระที่ชื่อ วสุมิตร ควรจะเป็นพระวสุมิตรที่เป็นพระเถระสำคัญของฝ่ายสรวาสติวาทินในสมัยสังคายนา ที่ร่วมรจนาคัมภีร์อภิธรรมมหาวิภาษา³³

ทางด้าน Lamotte ก็แสดงทัศนะที่ไม่แตกต่างกันคือ พระวสุมิตรผู้รจนาคัมภีร์ SBh เป็นพระที่อยู่ในสมัยหลังพุทธปรินิพพาน 400 ปี เป็นผู้ที่อยู่ในสมัยถัดจากท่านกาทายานีบุตรผู้รจนาคัมภีร์อภิธรรมชฎานปรัสถาน (*Jñānaprasthāna*) และพระวสุมิตรผู้นี้ก็อยู่ในช่วงสังคายนา และร่วมรจนาคัมภีร์อภิธรรมมหาวิภาษา³⁴

ดังนั้น หากสรุปตามทั้งสองท่านนี้ จะกล่าวได้ว่า พระวสุมิตรผู้รจนาคัมภีร์ SBh และพระวสุมิตรผู้อยู่ในสมัยสังคายนา ที่ร่วมรจนาคัมภีร์อภิธรรมมหาวิภาษาคือ บุคคลท่านเดียวกัน และอยู่ในฝ่ายสรวาสติวาทิน

³² เมื่อพิจารณา SBh ทุกฉบับ โดยเปรียบเทียบกันในส่วนของ “ปณามคาถา” พบว่ามีเพียงแค่คาถาเดียวที่สรรเสริญคุณของท่านใน “ปณามคาถา” และไม่พบประโยคเปรียบเทียบนี้ในคัมภีร์ 十八部論 (ฉบับจีน A) สำหรับประโยคนี้น่าจะเป็นคาถาดังนี้

“ในขณะนั้น ท่านวสุมิตรผู้มีความรู้ ผู้เป็นภิกษุของศากยะมีความยิ่งใหญ่แห่งมติ เป็นพระโพธิสัตว์ที่มีมหาสมบัติ ได้พิจารณาอย่างแยบคาย*[ว่า]”

ดังนั้น หากพิจารณาประเด็นนี้ในทางกลับกันเราสามารถสันนิษฐานได้ว่า พระวสุมิตรเป็นผู้เขียน “ปณามคาถา” โดยตัวท่านเอง แต่ในคาถาที่สรรเสริญคุณของท่านอาจได้รับการประพันธ์และแทรกเข้ามาภายหลังจากใครสักคน

แต่อย่างไรก็ตาม จากข้อสันนิษฐานข้างต้น หรือจากข้อสันนิษฐานของ Yamada ก็ตาม หลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ไม่หนักแน่นพอที่จะยืนยันอย่างชัดเจนได้ เพราะมีข้อมูลอย่างจำกัด

³³ Yamada (1959: 402).

³⁴ Lamotte (1988: 275, 520 เชิงอรรถลำดับที่ 3).

4. โครงสร้างของคัมภีร์ SBh

ผู้เขียนแบ่งหัวข้อตามเนื้อหาของคัมภีร์ SBh ได้ดังนี้

0. ปณามคาถา

1. มูลเหตุแห่งการแตกนิกาย

1.1 การแตกกึ่งนิกายของนิกายมหาasanghika³⁵

1.2 การแตกกึ่งนิกายของนิกายสถวีระ³⁶

2. หลักธรรมของนิกายต่าง ๆ

2.1 ฝ่ายมหาasanghika

2.1.1 หลักธรรมของนิกายมหาasanghika เอกวยาวหาริกะ³⁷ โลโกตตร-
วาทีน³⁸ และกุกกุฏิกะ³⁹

2.1.1.1 หลักธรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

2.1.1.2 หลักธรรมเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์

2.1.1.3 หลักธรรมเกี่ยวกับธรรมลักษณะ

³⁵ Skt: Mahāsāṃghika, Mahāsāṅghika; Pāli: Mahāsāṃghika, Mahāsāṃgī-tika, Mahāsāṅghika; Chi: 大眾, 摩訶僧祇 ในหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยส่วนใหญ่ของวงการพุทธศาสนาในบ้านเราจะเรียกนิกายนี้ตามคัมภีร์บาลีคือ มหาสังฆิกะ

³⁶ Skt: Sthavira; Pāli: therā; Chi: 上座, 他俾羅, 上座弟子. คำว่า “เถร[วาท]” เป็นศัพท์ที่เรียกตามภาษามคธเก่า หรือที่เรียกว่าบาลีในกาลต่อมา หากเรียกตามศัพท์สันสกฤตคือ “สถวีระ” แต่ในภาษาไทยตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552 เขียนว่า “สถวีระ” มีความแตกต่างกันที่เสียงสั้นยาวระหว่าง “วิ” และ “วี” ในที่นี้ผู้เขียนขอใช้ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เพราะว่ายังเหลือเค้าของศัพท์ในเชิงสันสกฤต และเพื่อให้ถูกต้องตามภาษาไทย

³⁷ Skt: Ekavyāvahārika, Ekavyavahārika; Pāli: Ekabyohāra, Ekavyohārika, Ekabyohārika, Ekabyokāra, Ekabbohārika; Chi: 一說部, 一說

³⁸ Skt: Lokottaravādin; Chi: 說出世部, 出世說部, 出世間說

³⁹ Skt: Kukkuṭika, Kaukūlika; Pāli: Gokulika; Chi: 雞胤部, 灰山住部?, 窟居

2.1.1.4 หัวข้อธรรมอื่นของนิกายมหาasanghika เอกวาวหาริกะ

โลโกตตรวาทิน และกุกกุฏิกะ

2.1.2 หลักธรรมของนิกายพหุสรูตียะ⁴⁰

2.1.3 หลักธรรมของนิกายปรัชญ์ปติวาทิน⁴¹

2.2 ฝ่ายสถวีระ

2.2.1 หลักธรรมของสรวาสติวาทิน⁴²

2.2.2 หลักธรรมของนิกายไหมวตะ⁴³

2.2.3 หลักธรรมของนิกายวาตสีปุตริยะ⁴⁴

2.2.3.1 นิกายธรรโมตตริยะ⁴⁵ ภัทธานิยะ⁴⁶ ชัณณคริกะ⁴⁷ สัมม- ตียะ⁴⁸

⁴⁰ Skt: Bahuśrutiya; Pāli: Bahussutaka, Bahussutika, Bahulika, Bāhulika; Chi: 多聞部, 得多聞部

⁴¹ Skt: Prajñaptivādin; Pāli: Paññati, Paṇṇattivāda; Chi: 說假部, 分別說部, 施設

⁴² Skt: Sarvāstivādin; Pāli: Sabbatthavāda, Sabbatthivāda; Chi: 說一切有部, 薩婆多

⁴³ Skt: Haimavata; Chi: 雪山部, 雪山住部

⁴⁴ Skt: Vātsīputriya; Pāli: Vajjiputtaka; Chi: 犢子部, 可住子弟子部

⁴⁵ Skt: Dharmottarīya; Pāli: Dhammuttarika, Dhammuttariya; Chi: 法上部, 達摩鬱多梨

⁴⁶ Skt: Bhadrāyānīya; Pāli: Bhaddayānika, Bhadrāyānika; Chi: 賢胄部, 賢乘部, 跋陀羅耶尼

⁴⁷ Skt: Śaṇṇagarika, Channagirika; Pāli: Chandagārika, Chandāgārika, Channāgārika; Chi: 密林山住部, 密林住部, 六城部

⁴⁸ Skt: Saṃmatīya, Saṃmitīya; Pāli: Saṃmiti, Sammitiya, Samitiya; Chi: 正

2.2.4 หลักธรรมของนิกายมหายาน⁴⁹

2.2.4.1 หัวข้อธรรมอื่นของนิกายมหายาน

2.2.5 หลักธรรมของนิกายธรรมคุปตะ⁵⁰

2.2.6 หลักธรรมของนิกายกาศยปียะ⁵¹ (สุวรรษกะ)

2.2.7 หลักธรรมของนิกายสังกรานติวาทีน⁵²

5. ต้นฉบับที่ใช้ในการแปล

ต้นฉบับหลักที่ใช้ในการแปลคือ ฉบับทิเบต โดยใช้ฉบับ Teramoto เป็นฉบับหลัก และใช้ฉบับทิเบตอื่น พร้อมทั้งฉบับภาษาจีนมาร่วมวิเคราะห์ กล่าวคือ

ฉบับทิเบตที่ใช้เป็นฉบับหลัก

1. ฉบับ TERAMOTO, Enga., and Tomotsugu HIRAMATSU (寺本婉雅, 平松友嗣). 1974 *Zōkanwasanyakutaikō: Ibushūrinron* 藏漢和三譯對校: 異部宗輪論. Tokyo: Kokushokankōkai.⁵³ ใช้อักษรย่อคือ Ter

量部, 正量弟子部, 彌離, 三彌底

⁴⁹ Skt: Mahīśāsaka; Pāli: Mahimsāsaka; Chi: 化地部, 正地部, 彌沙部

⁵⁰ Skt: Dharmaguptaka; Pāli: Dhammaguttika; Chi: 法藏部, 法護部, 曇無德

⁵¹ Skt: Kāśyapīya; Pāli: Kassapika, Kassapiya; Chi: 飲光部, 飲光弟子, 迦葉惟

⁵² Skt: Saṃkrāntivādin, Saṃkrāntika; Pāli: Saṃkantika; Chi: 說轉部, 說度部, 僧迦蘭多

⁵³ Teramoto ได้ทำการชำระจากต้นฉบับภาษาทิเบตฉบับปักกิ่ง (Peking=Qianlong) และแปลเป็นภาษาญี่ปุ่น พร้อมกับนำฉบับภาษาจีนทั้งสามฉบับมาร่วมวิเคราะห์ นอกจากนี้แล้วยังได้ทำการชำระคัมภีร์อรรถาธิบายต้นฉบับภาษาทิเบตอีก 2 คัมภีร์ คือ คัมภีร์ *Nikāyabheda-vibhaṅgavyākhyāna* รจนาโดยท่านภวยะ (Bhavya) และคัมภีร์ *Samaya-*

ฉบับทิเบตที่ใช้ร่วมวิเคราะห์

2. ฉบับ Peking(P) no. 5639, 'dul ba, u 168b⁷-176b⁸(P127:249d⁷-252e⁸)
3. ฉบับ Derge(D) no. 4138, 'dul ba, su 141a⁵-147a(D45: 403a⁵-404f²)⁵⁴

ฉบับภาษาจีนที่ใช้ร่วมวิเคราะห์

4. ฉบับ X: พระเสวียนจั้งแปล(玄奘)
異部宗輪論 (Yi bu zong lun lun) T49: 15a-17a(no.2031)
5. ฉบับ Pm: พระปรมวาระแปล(真谛)
部執異論 (Bu zhi yi lun) T49: 20a⁴-22c²²(no.2033)
6. ฉบับ A: ยังไม่สามารถระบุผู้แปลได้⁵⁵
十八部論 (Shiba bu lun) T49: 17b¹⁵-19c²⁸(no.2032)

6. คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์

bhedoparacanacakrasyanikāyabhedopadarśana-nāma-saṃgraha วจนาโดยท่าน
วินิตเทวะ (Vinītadeva) พร้อมทั้งแปลจากภาษาทิเบตเป็นภาษาญี่ปุ่น

สำหรับคัมภีร์ที่วจนาโดยท่านวินิตเทวะ มีการเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป ทั้งในฉบับภาษา
ทิเบตฉบับ P และ D Lomotte (1988: 545) เรียกคัมภีร์นี้ว่า *Samayabhedoparacanacakra-*
nikāyabhedopadarśanasamgraha แต่ Tsukamoto (1980: 429) เรียกชื่อคัมภีร์ตามต้นฉบับ
ภาษาทิเบตฉบับ P คือ *Samayabhedoparacanacakre nikāyabhedopadeśanasamgraha*

⁵⁴ ผู้เขียนขอขอบคุณ พระมหาอนุสรณ์ สรณงุโร, คุณศุภรัฐา วิวัฒน์สรณมย์ และ
คณะญาติธรรมที่ได้ให้ความอนุเคราะห์พระไตรปิฎกทิเบตฉบับ Derge เพื่อการศึกษาในครั้งนี้
สำหรับพระไตรปิฎกทิเบตฉบับนี้ เป็นหนึ่งในฉบับที่นักวิชาการทางพุทธศาสตร์ได้ใช้อ้างอิงเป็นหลัก
ซึ่งจะเป็นประโยชน์กับนักศึกษาหรือผู้สนใจในการค้นคว้าด้านต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาเป็น
อย่างมาก

⁵⁵ ดูประเด็นที่ยังไม่สามารถระบุผู้แปลคัมภีร์นี้ได้ที่หัวข้อที่ 2. คัมภีร์ SBh

สมยเภทปรจนจักร

รจนาโดยวสุมิตร

ภาษาอินเดีย: *Samayabhedoparacanacakra*⁵⁶

ภาษาทิเบต: གཏུང་ལུགས་ཀྱི་ཐུག་བཟླ་པའི་འཕྲི་མ་

[0. ปณามคาถา]

ขอนอบน้อมแด่พระสัพพัญญูทั้งหลาย

หลังสมเด็จพระ[สัมมา]สัมพุทธเจ้า[ปริ]นิพพานแล้วหนึ่งร้อยปีเต็ม⁵⁷

เกิดการทำลายพระธรรมคำสอน⁵⁸ ก่อให้เกิดความแตกแยก

กลุ่ม[ของพระ]ทั้งหลายมีมติที่แตกต่างกัน

กระทำการวิวาทะ [และ]กล่าวอ้างโดยยึดคำสอนที่ปฏิบัติตามมติฝ่ายตน

⁵⁶ Ter: ས་སྐྱེ་ལྷོ་དྲ་ལུ་བ་ར་ཅ་ལྷ་མེད། P: ས་སྐྱེ་ལྷོ་དྲ་ལུ་བ་ར་ཅ་ལྷ་མེད། D: ས་སྐྱེ་ལྷོ་དྲ་ལུ་བ་ར་ཅ་ལྷ་མེད། གྲྭ། ในสารบัญฉบับ P อ่านว่า *Samayabhedoparacanacakra*; ฉบับ D อ่านว่า *Samayabhedobyūhacakraṃ*. เมื่อนำฉบับ Narthang และ Cone มาร่วมพิจารณาด้วยพบว่า ชื่อของคัมภีร์สามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม กล่าวคือ

- กลุ่มที่ 1 ได้แก่ ฉบับ Ter, P และ ฉบับ Narthang ➤ *Samayabhedoparacanacakra*
- กลุ่มที่ 2 ได้แก่ ฉบับ D และ ฉบับ Cone ➤ *Samayabhedobyūhacakraṃ*

แต่โดยส่วนใหญ่ นักวิชาการสันนิษฐานว่า ชื่อของต้นฉบับคือ “*Samayabhedoparacanacakra(m)*” ตามกลุ่มที่ 1

⁵⁷ ฉบับ X และ A ได้กล่าวว่า หลังพุทธปรินิพพาน 100 ปีเศษ แต่ฉบับ Pm ได้กล่าวว่า หลังพุทธปรินิพพาน 100 ปี

⁵⁸ ในฉบับ X ได้ระบุชี้ชัดว่า เป็น “อาคมะ” (阿笈摩 = āgama) ซึ่งสามารถเทียบเคียงได้กับพระสูตรตันตปิฎกในส่วนของ “นิกาย” ของฝ่ายบาลี กล่าวคือ ทีฆนิกาย, มัชฌิมนิกาย เป็นต้น

*ในขณะนั้น ท่านวสุมิตรผู้มีความรู้ ผู้เป็นภิกษุของศากยะ⁵⁹
 มีความยิ่งใหญ่แห่งมติ
 เป็นพระโพธิสัตว์ที่มีมหามติ ได้พิจารณาอย่างแยบคาย*[ว่า]⁶⁰
 ด้วยนานาทัศนะของโลก
 ทำให้เกิดความคิดขัดแย้งกัน
 จึงแบ่งแยกคำสอนของพระมุนี
 และกล่าวไปตามแต่ละมติ[ฝ่ายตน]
 ด้วยการพิจารณาคำสอนของพระพุทธเจ้า
 ตั้งมั่นใน[คำสอนที่เรียกว่า]อริยสัจ
 อุปมาดังทองคำที่อยู่ในทราย
 เพราะฉะนั้น ด้วยสิ่งที่กล่าวมานี้
 ควรพิจารณา[ว่าอะไรคือ]สาระที่แท้จริง

⁵⁹ ฉบับ Pm ได้แปลประโยคนี้ไม่เหมือนกับฉบับ X และฉบับของทิเบต ผู้เขียนสันนิษฐานว่า สาเหตุอาจมาจากต้นฉบับ หรือการวิเคราะห์ของท่านปรมาจารย์(ฉบับ Pm)เอง ซึ่งพอจะเห็นร่องรอยคล้ายกับเป็นการตีความคำว่า “ภิกษุ” คือ 觀苦 (ผู้เห็นทุกข์, ผู้เห็นภัย?). Pm: 觀苦發弘誓.

⁶⁰ ไม่พบประโยคนี้ในฉบับ A กล่าวคือ *ในขณะนั้น ท่านวสุมิตร...อย่างแยบคาย*

[1. มูลเหตุแห่งการแตกนิกาย]

[ข้าพเจ้า(วสุมิตร)]ได้สดับตรับฟังมาดังนี้

หลังจากสมเด็จพระพุทธเจ้าผู้ภควันต์⁶¹ ได้ปรินิพพานแล้ว⁶² ล่วงไป

⁶¹ คำว่า “สมเด็จพระพุทธเจ้าผู้ภควันต์” (समसंभूतः स्वस्वः भूतः) มาจากศัพท์คำว่า “พุทธะ” (buddha) และ “ภควันต์” (bhagavant) จะพบเห็นได้บ่อยครั้งในการใช้ศัพท์ทั้งสองนี้คู่กัน ในคัมภีร์พุทธที่ใช้ภาษาสันสกฤต สำหรับคำแปลนั้น ผู้เขียนขอเสนอสำนวนการแปลของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ (ประพจน์ 2557: 83, 90) เป็นการส่วนตัว จึงได้นำมาปรับใช้ โดยเพียงแต่เพิ่มคำว่า “สมเด็จพระ” เข้าไปเพื่อเป็นการยกย่อง ในฎีกาของ AKBh คือ AKV ที่รจนาโดยท่านยโศ-มิตร ได้เสนอประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างคำว่า “พุทธะ” และ “ภควันต์” ดังนี้

vinayavibhāṣākārās tu caṭuṣkoṭikāṃ kurvanti. asti buddho na bhagavān. pratyekabuddhaḥ svayaṃbhutvād buddha iti śakyate vaktum. na tu bhagavān. aparipūrṇadānādisaṃbhāratvāt. yo hi mātmyavān sa bhagavān ucyate. asti bhagavān na buddhaḥ. caramabhaviko bodhisattvaḥ paripūrṇadānādipāramitatvāt [Tib. 3b] anabhisambuddhatvāc ca. asty ubhayathā buddho bhagavān. asti nobhayathā etān ākārān sthāpayitveti. ato buddham bhagavantam ity ubhaya- viśeṣaṇam. (AKV: 3⁵⁻¹¹)

แปล: แต่ทางฝ่าย[อาจารย์ที่]กระทำ[การรจนาคัมภีร์]วินัยวิภาษากันหลาย ได้กล่าวในรูปแบบของจตุสโกฏี[ดังนี้]

【1】ผู้เป็นพุทธะ แต่ไม่เป็นภควันต์ [เช่น] พระปัจเจกพุทธเจ้า เพราะเป็นผู้รู้ด้วยตนเอง จึงกล่าวได้ว่าเป็น “พุทธะ” แต่ไม่เป็น “ภควันต์” [เพราะเหตุไร] เพราะสัมภาระ เช่น ทาน[บารมี] เป็นต้นไม่บริบูรณ์ ดังนั้น ผู้ใดมีความยิ่งใหญ่ เขาผู้นั้นจึงได้ชื่อว่า “ภควันต์”

【2】ผู้เป็นภควันต์ แต่ไม่เป็นพุทธะ [เช่น] พระโพธิสัตว์ที่มีภพสุดท้าย เพราะมีทานบารมี เป็นต้นที่บริบูรณ์ แต่ยังไม่ตรัสรู้

【3】เป็นทั้งสองประการ คือ พุทธะ และภควันต์

【4】ไม่เป็นทั้งสองประการ [เนื่องจาก]ว่า ปราศจากคุณสมบัติทั้งหลาย[ที่กล่าวมาแล้วในข้อข้างต้น]นี้ เพราะฉะนั้นมีความแตกต่างของทั้งสองศัพท์คือ “พุทธะ” และ “ภควันต์”

⁶² ฉบับ Pm, A ได้กล่าวว่าเป็น “116 ปี” แต่ฉบับ X ได้กล่าวว่าเป็น “ร้อยปีเศษ” อนึ่งใน

เป็นเวลา 100 ปี นับแต่ อัสตงแห่ง[ธรรม]ราชา ผ่านไปเป็นเวลาไม่นาน ณ กุสุมาปุระ
ใน[พระราชธานี]ปาฏลีบุตร⁶³

ฉบับ Pm ที่ถูกคัดลอกโดยฉบับของ ราชวงศ์หยวน(元), หมิง(明) ได้บันทึกว่าเป็น “160 ปี” (Teramoto 1974: 4) ซึ่งตรงกับคัมภีร์ *Tarkajvāla* ของพระภวยะ (Bhavya) (Lamotte 1988: 282)

⁶³ Ter: བླ་མ་རྒྱ་ལྷ་མོ་རྒྱ་ལྷ་མོ་; P: བླ་མ་རྒྱ་ལྷ་མོ་རྒྱ་ལྷ་མོ་; D: བླ་མ་རྒྱ་ལྷ་མོ་
རྒྱ་ལྷ་མོ་; X: 摩竭陀國俱蘇摩城; Pm: 有一大國名波吒梨弗多羅; A: 城名巴連弗。

ในฉบับทิเบต ถึงแม้จะมีการอ่านที่แตกต่างกันออกไปบ้าง แต่ความหมายคือ “ปาฏลีบุตร กุสุมาปุระ” เมื่อพิจารณาจากฉบับจีนประกอบ เราจะพบว่า มีการแปลที่แตกต่างกันออกไป เช่น ฉบับ X กล่าวว่า “แคว้นมคธ กุสุมาปุระ (Kusuma-pura)” แต่ฉบับ Pm กล่าวว่า “มีแคว้นที่ยิ่งใหญ่นามว่า ปาฏลีบุตร” สำหรับฉบับ A กล่าวเพียงแค่ว่า “[มี]ปฐมนามว่าปาฏลีบุตร” เมื่อพิจารณาจากข้อมูลข้างต้นพบว่า ในฉบับจีน 2 ฉบับ คือ ฉบับ Pm, A แปลไปในทิศทางเดียวกัน แต่ฉบับ X แปลแตกต่างออกไป สำหรับฉบับทิเบตมีข้อมูลผสมกันคือ กล่าวทั้ง “ปาฏลีบุตร และ กุสุมาปุระ” ซึ่งมีศัพท์ทั้งคู่อยู่ในฉบับจีนของ Pm, A และฉบับของ X โดย Teramoto ได้แปลจากต้นฉบับภาษาทิเบตเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า 波吒梨弗多羅の俱蘇摩城 (กุสุมาปุระของปาฏลีบุตร)

ประเด็นที่น่าสนใจคือ เราจะทำความเข้าใจ ปาฏลีบุตร และ กุสุมาปุระ ในฉบับทิเบต และแปลออกมาอย่างไร เพราะทั้ง “ปาฏลีบุตร และ กุสุมาปุระ” คล้ายกับเป็น “เมืองหลวง” ของแคว้นมคธทั้งคู่ กล่าวคือ ในจดหมายเหตุเกี่ยวกับดินแดนตะวันตกสมัยราชวงศ์ถัง (大唐西域記) มีเรื่องเล่าเป็นตำนานกล่าวว่า มีการย้ายเมืองหลวงจาก “กุสุมาปุระ” ไปที่ใหม่โดยใช้ชื่อว่า “ปาฏลีบุตร” ซึ่งต้นฉบับกล่าวไว้ดังนี้

昔者人壽無量歲時。號拘蘇摩補羅城。唐言香花宮城王宮多花故以名焉。逮乎人壽數千歲。更名波吒釐子城。舊曰巴連弗邑訛也... 香花舊城遷都此邑。由彼子故神爲築城。自爾之後因名波吒釐子城焉 (T51: 910c¹⁶-911a¹⁷). แปลภาษาไทยโดย ชิว ชูหลุน (ชิว 2006: 300-302), และแปลภาษาอังกฤษโดย Samuel Beal (Beal 1940: 82-85 [part II]) หนึ่งในประโยคที่ขีดเส้นใต้ Beal คล้ายใช้คำว่า 国 แทนคำว่า 因

พระราชา[พระนามว่า] “อโศก” ได้ปกครอง[ชมพูทวีปเป็น]เอกฉัตร สร้างเป็นจักรวรรดิ [อันยิ่งใหญ่] ในขณะนั้นคณะสงฆ์ใหญ่ได้เกิดการแตกออกไป[ด้วยวัตถุประสงค์] ดังนี้

แต่หากลองพิจารณาในแง่ของประวัติศาสตร์ที่ **จดหมายเหตุเกี่ยวกับดินแดนตะวันตกสมัยราชวงศ์ถัง (大唐西域記)** ได้กล่าวไว้ในลำดับต่อมาดังนี้

王故宮北有石柱。高數十尺。是無憂王作地獄處。釋迦如來涅槃之後。第一百百年有阿輸迦唐言無憂舊曰阿育訛也王者。頻毘婆羅唐言影堅。舊曰頻婆娑訛也。王之曾孫也。自王舍城遷都波吒釐。築外郭周於故城。年代浸遠唯餘故基。伽藍天祠及牽堵波。餘址數百存者二三。唯故宮北臨殤伽河。小城中有千餘家。(T51: 911a¹⁸⁻²⁴). แปลภาษาไทยโดย ชิว(2006: 300-302) แปลภาษาอังกฤษโดย Beal (1940: 85-86 [part II])

จากข้างต้น มีการกล่าวเกี่ยวเนื่องกับเรื่องที่เป็นประเด็นอยู่คือ เมื่อถึงยุคพระเจ้าอโศก พระองค์ได้ทรงย้ายราชธานี จากราชคฤห์มายังปาฏลีบุตร และกล่าวถึงพระราชวังเก่า (故宮) ซึ่ง Beal ได้แปลว่า old palace และสันนิษฐานว่า ที่นี้เป็น “กุสุมปุระ” ที่เป็นเมืองเก่าของ “ปาฏลีบุตร”

แต่ยังมีศัพท์ที่น่าสนใจนอกเหนือไปกว่านั้น คือ ศัพท์คำว่า 故城 ที่อยู่ในประโยค 築外郭周於故城 ซึ่ง Beal แปลว่า “built an outside rampart to surround the old city” แต่ ชิว ซู หลุน แปลว่า “ให้สร้างเมืองรอบนอกขึ้นล้อมเมืองเก่าไว้” ในศัพท์คำนี้คือ 故城 นักแปลทั้งสองท่านไม่ได้ให้การอธิบายรายละเอียดไว้ในเชิงอรรถ แต่คำว่า 故城 ที่แปลว่า “เมืองเก่า” นี้แสดงให้เห็นถึงว่า มีเมืองเก่าอยู่ก่อนแล้ว ก่อนที่จะกำหนดขอบเขตของราชธานีใหม่ว่าเป็น ปาฏลีบุตร ซึ่งโดยศัพท์แล้ว คำว่า 城 แปลว่า ปุระ หรือเมือง แต่คำว่า 宮 แปลว่า พระราชวัง หรือพระราชฐาน

ดังนั้น จากข้างต้นที่กล่าวมา ผู้เขียนมีความคิดเห็นแตกต่างจาก Beal และสันนิษฐานว่า ศัพท์คำว่า “故城” ควรจะเป็น “กุสุมปุระ” มากกว่าคำว่า 故宮 แต่อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นคำว่า 故城 หรือคำว่า 故宮 ที่หมายถึง “กุสุมปุระ” ที่เป็นเมืองเก่าที่ตั้งอยู่มาก่อน ก่อนที่จะกำหนด

[1.] ถูกทำให้โดยผู้อื่น⁶⁴

[2.] ความไม่รู้⁶⁵

[3.] ความกังขา⁶⁶

ขอบเขตของราชธานีใหม่ว่าเป็น “ปาฏลีบุตร” ก็จะทำให้พอทราบแนวทางในการแปลคำว่า “ปาฏลีบุตร กุสุมปุระ” ในฉบับทิเบต ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่า “กุสุมปุระ” เป็นสถานที่ในพระราชธานีปาฏลีบุตรที่อยู่ในแคว้นมคธ ดังนั้น จึงแปลว่า “กุสุมปุระใน[พระราชธานี]ปาฏลีบุตร”

⁶⁴ X: 餘所誘; Pm: 餘人染汚衣; A: 從他饒益; Ter: གཤམ་གྱིས་ཉི་ཅར་བསྐྱབས་པ་. หลักธรรมนี้มีความใกล้เคียงกับ “*parūpahāra*kathā” ในคัมภีร์กถาวัตถุฝ่ายบาลี ซึ่งเป็นการซักถามเกี่ยวกับ “พระอรหันต์มีการปล่อยน้ำสุกกะ” (atthi Araḥato asucisukkavisatṭhīti?, Kv: 163²⁹-172) โดยคัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถา (Kv-a: 56⁵) อธิบายว่า เป็นหลักธรรมของนิกายปุปฺพลีเย (Pubbaseliya) และนิกายอปรเสลียะ (Aparaseliya) สำหรับคำว่า upahāra ที่ใช้ในฉบับบาลีจะใกล้เคียงกับคำศัพท์ในฉบับทิเบตคือ คำว่า ཉི་ཅར་བསྐྱབས་པ་

เมื่อพิจารณาจากฉบับจีนปรากฏว่า ฉบับ X แปลว่า “ถูกยั่วยวนด้วยผู้อื่น”, ฉบับ Pm แปลว่า “ผ้าที่เปื้อน [น้ำสุกกะที่ไม่บริสุทธิ์] ด้วยผู้อื่น” และฉบับ A แปลว่า “ถูกช่วยเหลือโดยผู้อื่น” สำหรับทางฝ่าย มมร และ มจร ได้แปลศัพท์ “*parūpahāra*” ดังนี้

म्मร: ผู้อื่นนำมาให้ (อภิ.ปญจ.อ. 80/456 แปล มมร)

มจร: บุคคลอื่นนำเข้าไปให้ (อภิ.ก. 37/249 แปล มจร)

ประเด็นที่มีการแปลแตกต่างกันคือ คำว่า upahāra ศัพท์คำนี้มีความหมายว่า การนำมา, การมอบให้, การถวาย[แด่เทพ], การบูชา, การตัก[น้ำ], ถวายเท[น้ำ] ในพจนานุกรมศัพท์สันสกฤตเชิงพุทธศาสนา (Buddhist Hybrid Sanskrit Dictionary) ของ Edgerton ได้ให้ความหมายว่า gift, present, favor, beneficial service ซึ่งในบางความหมายคล้ายกับความหมายของคำว่า 饒益 ในฉบับ A

อนึ่ง สำหรับคำศัพท์ 饒益 ในฉบับ A ผู้เขียนสันนิษฐานว่า อาจมาจากศัพท์คำว่า upahāra* หรือ upakāra*

⁶⁵ สำหรับหลักธรรมข้อนี้ในคัมภีร์กถาวัตถุ คือ “aṅgāṇakathā” (Kv:173-180¹¹) และคัมภีร์กถาวัตถุอรรถกถาอธิบายว่า เป็นหลักธรรมของนิกายปุปฺพลีเย (Kv-a: 56¹²⁻¹³)

⁶⁶ สำหรับหลักธรรมข้อนี้ในคัมภีร์กถาวัตถุ คือ “kaṅkhākathā” (Kv:180¹³-187²⁶) และ

[4.] พิจารณาโดยผู้อื่น⁶⁷

[5.] มรรคต้องสัมปรายยุคด้วยการเปล่งเสียง⁶⁸

นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้า

เมื่อกล่าวเกี่ยวกับวัตรู้⁶⁹ [ตามที่กล่าวมาข้างต้น และ]ได้ประกาศออกไป [ทำให้]มีพระเถระ[ฝ่าย]นาค (nāga), [ฝ่าย]ปราชิน (prācyā*) และ[ฝ่าย]พหูสูตรียะ

คัมภีร์กถาวัตรู้⁷⁰อธิบายว่า เป็นหลักธรรมของนิกายปุพพเสลียะ (Kv-a: 56¹²⁻¹³)

⁶⁷ ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ศัพท์คำว่า ལྟོ་མཉམ་ ལྟོ་མཉམ་ ในฉบับทิเบต อาจแปลมาจากศัพท์สันสกฤต คือคำว่า vicāra, vicāraṇa [vi vcar] แปลว่า “พิจารณา” แต่ในคัมภีร์กถาวัตรู้กล่าวถึงฝ่ายปราชินที่เสนอหัวข้อธรรมคล้ายกับหัวข้อธรรมในวัตรู้ของนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งในคัมภีร์กถาวัตรู้⁷¹ ได้อธิบายว่า เป็นนิกายปุพพเสลียะ (Kv-a: 56¹²⁻¹³) และศัพท์ที่ใช้คือคำว่า “paravitāraṇā (Kv: 187²⁸), paravitarāṇā (Kv-a: 56⁷)” ตั้งวิเคราะห์ได้ว่า para+vi vtr มีความหมายคือ “ข้ามโดยผู้อื่น” หากพิจารณาในฉบับจีนทั้งสามฉบับประกอบ กล่าวคือ X: 他令入; Pm: 他度; A: 由觀察 เราจะพบว่า การแปลของฉบับ X และฉบับ Pm ใกล้เคียงกับฝ่ายบาลี แต่การแปลของฉบับ A จะใกล้เคียงกับฉบับทิเบต

⁶⁸ คำว่า vacībheda ในคัมภีร์กถาวัตรู้ได้รับการอธิบายโดยคัมภีร์กถาวัตรู้⁷² อธิบายว่า เป็นหลักธรรมของนิกายปุพพเสลียะ (Kv-a: 56²¹)

⁶⁹ X: 謂因四衆共議大天五事不同分為兩部. คำที่ขีดเส้นใต้แปลว่า “มหาเถระ” ปราภฏเฉพาะฉบับภาษาจีน X แต่ฉบับที่เหลือไม่ปรากฏคำนี้

(bahuśrutīya*)⁷⁰ เกิดขึ้น⁷¹

⁷⁰ ฉบับจีนทั้งสามฉบับได้แปลในท่อนนี้ไว้อย่างแตกต่างกันดังนี้

X: 四衆者何。一龍象衆。二邊鄙衆。三多聞衆。四大德衆。

Pm: 大衆凡有四種。四種。一大國衆。二外邊衆。三多聞衆。四大德衆。

A: 時有比丘。一名能。二名因緣。三名多聞。

เมื่อพิจารณาจากข้างต้น เราจะพบว่าฉบับ X และ ฉบับ Pm ได้จัดแบ่งกลุ่มไว้ 4 กลุ่ม แต่ฉบับ A และฉบับทิเบต แบ่งเป็น 3 กลุ่ม และหากพิจารณาเปรียบเทียบชื่อกลุ่ม เราจะพบว่าชื่อของกลุ่มแรกไม่ตรงกัน กล่าวคือ

ฉบับ X, ฉบับทิเบต แปลว่า 龍象衆(กลุ่มนาค, ช้าง)

ฉบับ Pm แปลว่า 大國衆 (กลุ่มที่อยู่ในเมือง)

ฉบับ A แปลว่า 能 (สามารถ, ability)

จากข้างต้น ในกรณีที่มีการแปลที่แตกต่างกันนี้อาจมีสาเหตุจากการแปลคำศัพท์ที่มีรูปศัพท์คล้ายคลึงกัน แต่ความหมายมีความแตกต่างกัน Teramoto(1974: 6 เชิงอรรถลำดับที่ 1) ได้วิจารณ์ว่า คำศัพท์ที่ทำให้เกิดความสับสนในกรณีนี้คือ nagar-, nāgar- ซึ่งแปลว่า กลุ่มของ “นาค” หรือ “ช้าง” ก็ได้ ซึ่งจะพบเห็นได้ในฉบับ X หรือจะแปลว่า “กลุ่มคนที่อยู่ในเมือง” ก็ได้ ซึ่งเราสามารถพบเห็นได้ในฉบับ Pm

สำหรับฉบับ A แปลว่า 能 มีนักวิชาการตะวันตกชื่อว่า Max Deeg สันนิษฐานว่ามาจากศัพท์คำว่า śākya แปลว่า “สามารถ” (Deeg 2012: 139) แต่หากเราพิจารณาในเชิงตัวอักษรแล้ว อักษร “能” นี้มีความคล้ายคลึงกับตัวอักษร 能 ที่แปลว่า นาค ซึ่งไม่ทราบว่าจะเกิดจากความสับสนในการคัดลอก หรือพิจารณาจาก “ความสามารถ” ของ “นาค” จึงได้แปลออกมาเช่นนั้น แต่เมื่อผู้เขียนได้ค้นหาความหมายศัพท์คำว่า nāgara, nāgaraka, nāgarika อีกครั้ง ทำให้ทราบว่ามีความหมายอีกนัยที่ใกล้เคียงคือ clever ดังนั้น ในการแปลที่แตกต่างกันของฉบับจีนทั้งสามฉบับ และฉบับทิเบต ผู้เขียนสันนิษฐานว่า อาจเกิดจากการแปลคำศัพท์ nagar-, nāgar- ทำให้มีคำแปลที่แตกต่างกันเช่นนี้

ในลำดับถัดมา คือกลุ่มที่สอง ฉบับ X แปลว่า 邊鄙衆 และ ฉบับ Pm แปลว่า 外邊衆

หมายถึง “กลุ่มที่อยู่ติดชายแดน” ซึ่งจะตรงกับภาษาสันสกฤตคือศัพท์คำว่า *pratyantika*, *pratyantaka* สำหรับศัพท์ในฉบับทิเบตคือคำว่า གཤམ་ཅུག་པ་ จะตรงกับภาษาสันสกฤตคือคำว่า *prācya* แปลว่า ตะวันออก แต่ในฉบับ A ได้แปลว่า “因緣” ซึ่งมีความหมายที่เข้าใจได้ยากและแตกต่างจากสองฉบับแรกอย่างสิ้นเชิง Deeg (2012: 139) ได้แปลประโยคนี้ว่า “the second called *Nidāna* (Yinyuan 因緣)” ซึ่งในกรณีนี้ Deeg แปลคำว่า “因緣” กลับไปยังภาษาอินเดียโบราณ และสันนิษฐานว่าเป็นภาษาสันสกฤตคือ คำว่า *Nidāna* แต่นอกเหนือจากที่ Deeg ได้นำเสนอแล้ว ก็ยังมีคำศัพท์อื่นที่ตรงกับคำว่า “因緣” เช่น *kāraṇa*, *nimitta*, *pratyaya*, *hetu*, *pratyaya*, *hetu-pratyaya*, *pratītya*

คำถามที่เกิดขึ้นคือ เพราะเหตุไรฉบับ A จึงแปลเช่นนั้น และสาเหตุใดที่ทำให้ศัพท์เหล่านี้คือ 因緣 และ 邊鄙衆, 外邊衆, *prācya* เชื่อมโยงกันทำให้อ่านสับสนได้ เมื่อได้พิจารณาดังที่กล่าวมาแล้ว เราจะพบว่า อาจเกิดจากภาษาในตระกูลปรากฤต ซึ่งแปลง -ty- ในภาษาสันสกฤตเป็น -cc- เรียกกระบวนการนี้ว่า Palatalization เช่น คำว่า *pratyaya* ในภาษาสันสกฤต จะตรงกับคำว่า “*paccaya*” ที่แปลว่า “ปัจจัย” ในภาษาบาลี, ตรงกับศัพท์ในภาษาคานธี คือ “*pracaya*” และที่น่าสนใจคือใกล้เคียงกับคำว่า *prācya* ที่แปลว่า ตะวันออก สำหรับคำว่า *pratyantika*, *pratyantaka* ที่แปลว่า “กลุ่มที่อยู่ติดชายแดน” ในภาษาสันสกฤตจะใกล้เคียงกับศัพท์บาลีคือคำว่า *paccanta*[-ka,-ika]

ดังนั้นผู้เขียนสันนิษฐานว่า ต้นฉบับที่ฉบับ A ทำการแปลออกมาไม่ใช่ภาษาสันสกฤตแบบแผน ควรจะเป็นภาษาในตระกูลปรากฤตที่อาจมีความใกล้เคียงในรูปศัพท์ จึงเกิดความสับสนทำให้แปลเป็นคำว่า “因緣” ที่ไม่สามารถสื่อความหมายให้เข้าใจได้ในบริบทนี้ หรืออาจจะเกิดการจารจารึกที่ผิดพลาดในตัวต้นฉบับเอง ทำให้แปลออกมาเช่นนั้น ก็เป็นอีกกรณีที่สามารถสันนิษฐานได้เช่นกัน

หากพิจารณาอีกแง่มุมหนึ่ง ในกรณีที่เลวร้ายกว่านั้น ต้นฉบับอาจจะเป็นภาษาสันสกฤตแบบแผน แต่ผู้แปลฉบับ A มีความเข้าใจผิด หรือทักษะในการแปลยังไม่ดีพอ ทำให้เกิดการวินิจฉัยที่ผิดพลาด ซึ่งในกรณีนี้สามารถเชื่อมโยงไปถึงประเด็นที่นักวิชาการบางส่วนมีความเห็นว่า ฉบับ A เป็นท่านกุมารชีพแปล ซึ่งท่านกุมารชีพเป็นนักแปลที่ยิ่งใหญ่ และมีความรู้เกี่ยวกับภาษาเป็นอย่างดี ทำให้ผู้เขียนเกิดความกังขาว่า เป็นท่านกุมารชีพแปลจริงหรือไม่

หากพิจารณาในกรณีการแปลที่มีเหตุผล ฉบับ Pm มีความน่าสนใจที่สุด กล่าวคือ ในฉบับ Pm ได้แปลเป็นภาษาจีนว่า 外邊衆 ในกลุ่มที่สอง และแปลกลุ่มแรกเป็นคำว่า 大國衆 ซึ่งผู้เขียนคิดว่ามีความเป็นไปได้มากกว่าฉบับที่เหลือทุกฉบับ ทั้งในด้านการแปล และในเชิงความเป็นจริงทางด้านประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

แต่ในบทความนี้ ผู้เขียนใช้ฉบับทิเบตเป็นฉบับหลัก จึงขอแปลตามต้นฉบับไปก่อน

ส่วนประเด็นการแบ่งกลุ่มนั้น ฉบับทิเบตและฉบับจีน A แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มเหมือนกัน แต่ฉบับ X, Pm แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มเหมือนกัน ศีกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก Lamotte (1988: 276-277)

⁷¹ สำหรับในประโยคที่เดียวกันนี้ ฉบับจีนทั้งสามฉบับได้แปลดังนี้

X: 是時佛法大眾初破。謂因四衆共議大天五事不同。分爲兩部。一大衆部。二上座部。一大衆部。二上座部。四衆者何。一龍象衆。二邊鄙衆。三多聞衆。四大德衆。

Pm: 如是時中大衆破散。破散大眾凡有四種。一大國衆。二外邊衆。三多聞衆。四大德衆。此四大衆。共說外道所立五種因緣... 分成兩部。一大衆部。二上座弟子部。

A: 爾時大僧別部異法。時有比丘。一名能。二名因緣。三名多聞。說有五處以教衆生... 此是佛從始生二部。一謂摩訶僧祇。二謂他鞞羅...

จากข้างต้น หากพิจารณาคำแปลทั้งสี่ฉบับรวมทั้งฉบับทิเบตด้วยแล้ว อาจเกิดความเข้าใจได้สองแง่ คือ

1. การเสนอวัตถุดิบทำให้เกิดมีสงฆ์ฝ่าย และหลังจากนั้นกลายเป็นสองนิกาย
2. มีสงฆ์ฝ่ายอยู่แล้วในสมัยพระเจ้าอโศก และเกิดการวิวาทะเรื่องวัตถุดิบ ทำให้แตกเป็นสองนิกาย

ในกรณีเช่นนี้ เราควรศึกษาเทียบเคียงกับตำนานอื่นในรายละเอียดส่วนนี้ด้วย เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่ด้วยเป็นประเด็นที่ค่อนข้างละเอียดอ่อน และอาจใช้เนื้อที่มากเกินไปกว่าการจะเป็นเชิงอรรถ ผู้เขียนขอยกไว้เพื่อนำไปเสนอในโอกาสที่สมควรต่อไป

หลังจากกล่าววัตถุดิบไปแล้ว ได้ประกาศไปแล้ว ทำให้เกิดการแบ่งเป็นสองนิกายมีชื่อว่า นิกายสถวีระ (Sthavira) และนิกายมหาasanghika (Mahāsāṅghika) [ยังมีต่อ]

7. บทส่งท้าย

สำหรับบทความนี้ขอจบคำแปลและเชิงอรรถวิเคราะห์ของคัมภีร์ SBh ในหัวข้อที่ 1. มูลเหตุแห่งการแตกนิกายไว้เพียงเท่านี้ และจะขอนำเสนอคำแปลและเชิงอรรถวิเคราะห์ของหัวข้ออื่นๆ ในโอกาสถัดไป

บรรณานุกรม

BAREAU, André.

2013 *The Buddhist Schools of the Small Vehicle*. translated by Sara Boin-Webb. edited by Andrew Skilton. London: Buddhist Society Trust.

BEAL, Samuel, trans.

1981 *SI-YU-KI: Buddhist Records of the Western World*. Delhi: Motilal Banarsidass; reprint of the 1884 ed.

BECHERT, Heinz.

1995 "Introductory Eassay: The Dates of the Historical Buddha — A Controversial Issue." *When did the Buddha live? The Controversy on the Dating of the Historical Buddha*: 11-36, edited by Heinz Bechert. Delhi: Sri Satguru Publications A Division of Indian Books Centre.

BERNHARD, Franz.

- 1970 "Gāndhārī and the Buddhist Mission in Central Asia." *Añjali: Papers on Indology and Buddhism: A Felicitation Volume Presented to Oliver Hector de Alwis Wijesekera on His Sixtieth Birthday: 55–62*, edited by Jayadeva Tilakasiri. Peradeniya: University of Ceylon.

CHOU, Jouhan (周 柔含).

- 2006 "Hiyusha-nitsuite-no-ichi-kōsatsu 「譬喩者」についての一考察 (An Investigation of the Dārṣṭānatika)." *Indogaku-bukkyōgaku-kenkyū* 印度学仏教学研究 110:118-122(L).

DEEG, Max.

- 2012 "Sthavira, Thera and '*Sthaviravāda' in Chinese Buddhist Sources." *How Theravāda is Theravāda? Exploring Buddhist Identities: 129–162*, edited by Peter Skilling, Jason A. Carbine, Claudio Cicuzza, and Santi Pakdeekham. Chiang Mai: Silkworm Books.

DEMIÉVILLE, Paul.

- 1924 "Les versions chinoises du Milindapañha." *Bulletin de l'Ecole Française d'Extrême-Orient* 24(1): 1-258.
- 1973 "L'origine des sectes bouddhiques d'après Paramārtha." *Choix d'études bouddhiques* (1927-1970): 81-130. Leiden: E.J. Brill. (= *Mélanges chinois et bouddhiques I. Bruxelles 1931-1932*: 15-64).

FUNAYAMA, Toru (船山徹).

- 2005 "Shintaisanzō-no-chosaku-no-tokuchō: Chūin-bunka-kōshō-no-rei-toshite 真諦三蔵の著作の特徴—中印文化交渉の例として (The Characteristics of the Works of Zhendi (Paramārtha): An Example

of the Cultural Interactions between China and India)." *Tōzai-gaku-jutsu-kenkyūsho-kiyō* 東西学術研究所紀要 38: 97-122.

2008 "The Work of Paramārtha: An Example of Sino-Indian Cross-cultural Exchange." *Journal of the International Association of Buddhist Studies* 31(1-2): 141-183.

2014 *Butten-wa-dō-kanyakusareta-noka: sūtoraga-kyōten-ninaru-toki* 仏典はどう漢訳されたのか—スートラが経典になるとき (Making Sutras into 'Classics'(jingdian): How Buddhist Scriptures were Translated into Chinese). 2nd ed. Tokyo: Iwanamishoten.

HARADA, Wasō (原田和宗).

1998 "Gengo-nitaisuru-kōshi-iyoku-toshite-no-shiben(jin)-jukuryo (shi): Kyōryōbu-gakusetsu-no-kigen(1) 言語に対する行使意欲としての思弁 (尋) 熟慮 (伺) — 経量部学説の起源 (1) (จิตกและวิจารณ์สำหรับความต้องการใช้ในภาษา: การกำเนิดทฤษฎีของนิกายเสถียรานติกะ (1))." *Mikkyō-bunka* 密教文化 199/200: 76-101(L).

HARTMANN, Jens-uwe.

2004 "Contents and Structure of Dīrghāgama of the (Mūla-)Sarvāstivādins." *Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University* 7: 119-137.

von HINÜBER, Oskar.

1989 "Origin and Varieties of Buddhist Sanskrit." *Dialectes dans les Littératures Indo-Aryennes*: 341-367, edited by Colette Caillat. Paris: Collège de France, Institut de Civilisation Indienne.

HONJŌ, Yoshifumi (本庄良文).

1992 "Sautrāntika." *Indogaku-Bukkyōgaku-kenkyū* 印度学仏教学研究 40(2): 148-154(L).

NATTIER, Janice J., Charles S. PREBLISH.

1977 "Mahāsāṃghika Origins: The Beginnings of Buddhist Sectarianism." *HR* 16(3): 237-272.

KARASHIMA, Seishi (辛島静志).

1994 *Chōagonkyō-no-gengo-no-kenkyū: onshago-bunseki-wo-chūshin-toshite* 長阿含經の原語の研究—音写語分析を中心として(งานวิจัยศัพท์ดั้งเดิมของคัมภีร์ที่รหมาคมะ: ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการถอดเสียงคำศัพท์). Tokyo: Hirakawashuppansha.

KATO, Junshō (加藤純章).

1989 *Kyōryōbu-no-kenkyū* 經量部の研究 (งานวิจัยนิกายเสถียรานติกะ). Tokyo: shunjūsha.

PRZYLUSKI, Jean.

1940 "Dārṣṭāntika, Sautrāntika and Sarvāstivādin." *Indian Historical Quarterly* 16: 246-254.

RADICH, Michael.

2012 "External Evidence Relating to Works Ascribed to Paramārtha, with a Focus on Traditional Chinese Catalogues." *Shintai-sanzō-kenkyū-ronshū* 眞諦三蔵研究論集: 39-102, edited by Toru Funayama. Kyoto: Kyotodaigaku-jinbunkagaku-kenkyūsho.

LAMOTTE, Étienne.

1988 *History of Indian Buddhism*. translated by Sara Boin-Webb. France: Peeters Publishers

SAIGUSA, Mitsuyoshi, Shoji MORI, Hiroshi KANNO and Yoshio KANEKO.

1993 *Chōagonkyō* | 長阿含經 | (พิจารณาเล่มที่ 1). Tokyo: Daizōshuppan.

SASAKI, Shizuka (佐々木閑).

2000 *Indo-bukkyō-hen'iron: Naze-bukkyō-wa-tayōka-shita-noka* インド仏教変移論 — なぜ仏教は多様化したのか (On the Transformation of Indian Buddhism: Why Did buddhism become Pluralistic?). Tokyo: Daizōshuppansha.

THANAVUDDHO Bhikkhu.

2003 "Shoki-bukkyō-ni-okeru-seiten-seiritsu-to-shugyō-taikei 初期仏教における聖典成立と修行体 (กำเนิดพระไตรปิฎกและแนวปฏิบัติสู่การตรัสรู้ธรรมในพระพุทธศาสนายุคดั้งเดิม)." PhD diss., University of Tokyo.

TSUKAMOTO, Keishō (塚本啓祥).

1980 *Shoki-bukkyō-kyōdan-no-kenkyū* 初期仏教教団史の研究 — 部派の形成に関する文化史的考察 (A History of the Early Buddhist Order: A Historical Study on the Formation of the Indian Buddhist Schools). 2nd ed. Tokyo: Sankibōbusshorin.

TERAMOTO, Enga, and Tomotsugu HIRAMATSU (寺本婉雅, 平松友嗣).

1935 *Zō-kan-wa-sanyaku-taikō: Ibushūrinron* 藏漢和三譯對校: 異部宗輪論 (คำแปลเปรียบเทียบสามภาษา ทิเบต จีน ญี่ปุ่น: คัมภีร์สมยเภทปรจณจักร). Tokyo: Kokushokankōkai.

MASUDA, Jiryo.

1925 *Original and Doctrines of Early Indian Buddhist Schools: A Translation of the Hsüan-chwang Version of Vasumitra's Treatise*. Leipzig: Verlag der Asia Major.

YAMADA, Ryūjō (山田龍城).

1959 *Daijō-bukkyō-seiritsu-shiron-josetsu* 大乘仏教成立史論序説 (บทนำทฤษฎีประวัติการกำเนิดพระพุทธศาสนาหายาน). Kyoto: Heirakuji-shoten.

YAMAZAKI, Gen'ichi (山崎元一).

2002 "Butsumetsunen-no-saikentō: ronsōshi-no-kaiko-behieruto-setsu-hihan 仏滅年の再検討 — 論争史の回顧とベヒェルト説批判 (Re-examination on the Nirvāṇayear: History of Studies and Some Comments on H.Bechert's Theory)." *Sankō-bunka-kenkyūjo-nenpō* 三康文化研究所年報33: 1-29(L).

ชีว ชูหลุน.

2549 **ถังซำจิ้ง จดหมายเหตุการเดินทางสู่ดินแดนตะวันตกของมหา**
ราชวงศ์ถัง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ประพจน์ อัสววิรุฬการ.

2557 **โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน.** โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ลำดับที่ 88 ชุดวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ 3. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สิริวัฒน์ คำวันสา.

2545 **พระพุทธศาสนาในอินเดีย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร.

เสถียร โพนันทะ.

2543 **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามงกุฎ-ราชวิทยาลัย.

2544 **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บริษัทสร้าง-สรรค์บุ๊คส์จำกัด.